

Eminescu

**sau Gânduri
despre omul
deplin al culturii
românești**

Constantin Noica (Vitănești-Teleorman, 12/25 iulie 1909 – Sibiu, 4 decembrie 1987). A debutat în revista *Vlăstarul*, în 1927, ca elev al liceului bucureștean „Spiru Haret”. A urmat Facultatea de Litere și Filozofie din București (1928–1931), absolvită cu teza de licență *Problema lucrului în sine la Kant*. A fost bibliotecar la Seminarul de Istorie a Filozofiei și membru al Asociației „Criterion” (1932–1934). După efectuarea unor studii de specializare în Franța (1938–1939), și-a susținut în București doctoratul în filozofie cu teza *Schiță pentru istoria lui Cum e cu putință ceva nou*, publicată în 1940. A fost referent pentru filozofie în cadrul Institutului Româno-German din Berlin (1941–1944). Concomitent, a editat, împreună cu C. Floru și M. Vulcănescu, patru din cursurile universitare ale lui Nae Ionescu și anuarul *Isoare de filosofie* (1942–1943). A avut domiciliu forțat la Câmpulung-Muscel (1949–1958) și a fost deținut politic (1958–1964). A lucrat ca cercetător la Centrul de logică al Academiei Române (1965–1975). Ultimii 12 ani i-a petrecut la Păltiniș, fiind înmormântat la schitul din apropiere.

Cărți originale, enumerate în ordinea apariției primei ediții: *Mathesis sau bucuriile simple* (1934), *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant* (1936), *De caelo. Încercare în jurul cunoașterii și individului* (1937), *Viața și filosofia lui René Descartes* (1937), *Schiță pentru istoria lui Cum e cu putință ceva nou* (1940), *Două introduceri și o trecere spre idealism* (cu traducerea primei Introduceri kantiene a „Criticei Judecării”) (1943), *Jurnal filosofic* (1944), *Pagini despre sufletul românesc* (1944), „*Fenomenologia spiritului*” de G.W.F. Hegel istorisită de Constantin Noica (1962), *Douăzeci și șapte trepte ale realului* (1969), *Platon: Lysis* (cu un eseu despre înțelesul grec al dragostei de oameni și lucruri) (1969), *Rostirea filozofică românească* (1970), *Creație și frumos în rostirea românească* (1973), *Eminescu sau Gânduri despre omul deplin al culturii românești* (1975), *Despărțirea de Goethe* (1976), *Sentimentul românesc al ființei* (1978), *Spiritul românesc în cumpătul vremii. Șase maladii ale spiritului contemporan* (1978), *Povestiri despre om (după o carte a lui Hegel: „Fenomenologia spiritului”)* (1980), *Devenirea întru ființă*. Vol. I: *Încercare asupra filozofiei tradiționale*; Vol. II: *Tratat de ontologie* (1981), *Trei introduceri la devenirea întru ființă* (1984), *Scrisori despre logica lui Hermes* (1986), *De dignitate Europae* (lb. germ.) (1988), *Rugați-vă pentru fratele Alexandru* (1990).

CONSTANTIN
NOICA

Eminescu

sau Gânduri
despre omul
deplin al culturii
românești

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Oana Bârna
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Livco Design

© Alexandra Noica-Wilson

© HUMANITAS, 2014, 2022

ISBN 978-973-50-7687-0
Descrierea CIP este disponibilă
la Biblioteca Națională a României.

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Notă asupra ediției

În 1992 Editura Humanitas a reunit în volumul Introducere în miracolul eminescian, îngrijit de Marin Diaconu și Gabriel Liiceanu, toate textele scrise de Constantin Noica despre Eminescu; autorul acceptase în 1987 ideea unei asemenea cărți, dar n-a mai ajuns s-o pună în aplicare el însuși.

Introducerea... avea ca temă centrală manuscrisele (cele 44 de caiete) eminesciene, de care Noica era efectiv fascinat. Două secțiuni din carte se refereau aproape integral la manuscrise: „Pledoarie pentru facsimilare“ – între timp realizată de Academia Română (2004–2009) – și „Eminescu sau Gânduri despre omul deplin al culturii românești“, reprezentând de fapt volumul alcătuit și publicat anterior de Noica la Editura Eminescu (1975).

Această a doua secțiune a fost preluată acum – cu minime revizuri ortografice – din cartea apărută la noi în 1992, pentru a fi publicată în seria Noica.

Editura

Cuvânt înainte

Cu un singur volum de versuri – e drept, răscolitoare la culme – și cu unul sau două volume de proză neîmplinită, cititorul român crede a ști ce este fenomenul Eminescu și ce *ne* este el. Chiar dacă se mai ridică la unele ori altele din postumele în versuri și proză, sau dacă deschide ediția Perpessicius, ce în fapt nu conține decât poezia, cititorul întâlnește în definitiv doar chipuri de-ale lui Eminescu, nu însuși chipul. Iar dacă se ridică la singura ediție rămasă până azi mai aproape de una completă, ediția din 1914, atunci cititorul află, din prefața vol. I al ediției Perpessicius, că vechea ediție nu reprezintă nici *a zecea* parte din ce a lăsat scris Eminescu. Atunci cum crede cititorul că știe cine este Eminescu?

Ce e surprinzător este faptul că totuși, într-un fel, cititorul o știe, sau măcar o presimte. Se întâmplă aici un lucru la fel de neașteptat – și nesperat de bun – ca în materie de pedagogie. Viața lui Eminescu, pe care profesorii *trebuie* s-o expună elevilor, este o excepție pedagogică; și totuși nici un elev, după câte știm, n-a fost victima

„dezordinii“ eminesciene. Până și la nivelul său de nesupunere și nevrednicie, un elev rău simte că la Eminescu era vorba de altceva. Dintr-un simplu vers ori o simplă relatare despre poet, elevul își dă seama că acesta nu era din familia alor săi; ori simte despre sine că *ar putea* fi din familia spirituală a lui Eminescu doar dacă, renunțând să învețe școlărește, s-ar deschide către cultură și dacă, rătăcind, ar ști să ajungă la șaisprezece ani, ca tânărul acela, la Blaj, respectat pentru cunoștințele sale de colegii cei noi, în ciuda faptului că rămânea corijent la greacă și avea în urma sa repetențe și rătăcirii. Iar așa cum un simplu elev *presimte* ce este Eminescu, cititorul îl înțelege și el, fără să-l cunoască aproape, sau înțelege să vadă, în tot ce cunoaște din el, *un rest*, acel rest care poate purta multe nume, dar care, oricum i-am spune, reprezintă bunătatea, bogăția și binecuvântarea a ceea ce se numește: cultura omului.

Pentru deschiderea aceasta către cultură a lui Eminescu dau mărturie 44 de manuscrise păstrate cu grijă la Biblioteca Academiei Române. Cine le răsfoiește cu pietate își dă seama de ce e îndreptățit sentimentul că Eminescu este *altceva*. Dar ce este el? Nu cumva, cunoscut până la capăt cu aceste 44 de manuscrise, în „cutremurul nervilor săi“ – cum definea el singur gândirea –, sau în aproximativul cunoștințelor sale, ca și în mizeria vieții – așa cum se reflectă ea uneori în manuscrise –, nu cumva Eminescu devine o dezamăgire?

Nu a fost așa pentru nimeni, încă, dintre cei care l-au cercetat direct în manuscrise. A putut fi așa doar pentru cei ce vedeau scoțându-se și tipărindu-se din ele opere imperfecte. Dar ne-am bucura să apară, în fața manuscriselor, un tânăr contestatar, care să aibă curajul de a spune: „În fond, Eminescu nu e *decât* atât.“ Ar fi bine să apară un tânăr care să-l înfrunte poetic cu mai mult geniu decât Macedonski: unul care să-l pună în cumpănă ca om de cultură, cu tot atâta cuprindere și belșug de idei pe cât apar în manuscrisele lui. Atunci abia s-ar putea invoca din nou vorba lui N. Iorga, de astă dată la propriu, spunându-se: „Un nou Eminescu apăru.“

„O lume ca nelumea“ sau: lumea culturii și Eminescu

La începutul dialogului platonician *Phaidros*, tânărul iubitor de cultură ce dă numele dialogului exclamă, în plină natură și vară, către Socrate, atunci când acesta îi cere să meargă pe râulețul Ilisos în sus, în căutarea vreunui loc cu umbră: „Ce bine că sunt și eu desculț, cum ești tu întotdeauna.“ Așa, desculți, aveau ei să vorbească despre lucrurile ultime ale gândului și vieții.

Desculții – uneori la propriu, ca în cazul folclorului și al câtorva mari figuri din trecut, dar de cele mai multe ori la figurat – sunt dintre cei care fac cultura mare. Ceilalți, „bine-îmbrăcații“, o pun doar în ordine. Primii sunt cu adevărat cei liberi, cei detașați și cei care au acces la o lume răsturnată (sau *altfel* așezată, mai bine), așa cum aici în dialog, sub insolația spiritului – sub „însoțirea“ lui, ar fi spus Eminescu, folosind un termen pe care îl încerca în manuscrise – anticii aceia se străduiau să vadă lumea ca o „nelume“ a Ideilor.

Sub o asemenea condiție va fi trăit rapsodul Homer, poate desculț la propriu, așa cum bastardul pictor și tehnician rătăcitor, Leonardo, actorul

Shakespeare și directorul de trupă Molière erau oarecum prost îmbrăcați, cum valetul Rousseau abia ieșea din condiția de valet, iar Hölderlin venea pe jos, de la Bordeaux până în Germania. Chiar și olimpiantul Goethe, curteanul bine plătit, își recăpăta inspirația cea mare ori de câte ori își descheia puțin cămașa.

Încerci să-ți închipui cum va fi mers Eminescu de la Cernăuți la Blaj. Dar cu siguranță de la Blaj la Sibiu a mers pe jos, scaldându-se prin ape, ca o „haimana sănătoasă“ ce era, după vorba lui Călinescu, și purtând cu el doar câteva cărți, poate și unul din primele caiete legate acum în cele 44 de manuscrise. Iar de la Sibiu, în nici un alt fel nu putea trece el munții decât pe potecile ciobănești, neștiute de grăniceri, coborând apoi spre Dunăre, pentru a se trezi – desculț? încălțat? – în podul cu fân de la Giurgiu.

Atunci treci peste ani, peste numai câțiva ani, și-ți spui: ce frumoasă este cultura, făcută așa de către „desculți“ și administrată de oamenii bine îmbrăcați! Cât de binefăcătoare sunt instituțiile, organizațiile, diplomele și cumineniile, dacă pot fi făcute să se încline în fața „dezordinii“ acesteia, de neasemuit cu nimic omenesc sau ceresc, care e spiritul în act.

Maiorescu, marele rânduitor, undeva steril, se înclină în fața însuflețirii și neorânduiei eminesciene. El, care era născut pentru toate președințiile, spunea despre Eminescu, într-un ceas din 1889

când nu-i mai păsa de suveranii zilei și decorațiile conferite de ei, cum că avea ceva regal în el. „Rege el însuși al cugetării omenești, care alt rege ar fi putut să-l distingă?“

Căci într-adevăr, cei fără investiție exterioară, tocmai ei au fost de cele mai multe ori cei care au dat investiția ultimă în cultură. În primul rând vine Homer, rapsodul, și pe urmă apar alexandrinii – în frumoasele grădini ale lui Ptolemeu, printre manuscrisele adunate cu pietate –, să pună ordine în lucruri, ba să pună chiar accente și spirite peste cuvintele rapsodului, care poate nici nu știa să citească bine, necum să scrie după regulile unei gramatici încă neexistente. Întâi este folclorul și întâi vine petrecerea culturii prin cugetul propriu întâmplată în cazul lui Eminescu, pe urmă vine o Junime, care putea foarte bine să nu însemne mai nimic, cum nici nu fusese într-adevăr prea mult până la Eminescu și Creangă. Iar ceasul fericit al culturilor naționale este acela în care Maioreștii nu au întârziat prea mult, ba într-un fel când au fost și altceva decât contemporani cu creativitatea adevărată: când i-au fost sprijinitori și au aliniat-o, în nemângâierea ei.

Maioreștii avea totuși măsură în ce spunea. Dacă a văzut în Eminescu un „rege al cugetării omenești“, și nu doar un poet de geniu, înseamnă că prindea *altă* imagine decât cea pe care ne-a trecut-o el însuși, în realitate. De ce s-a întâmplat

așa, adică de ce criticul și marele om de cultură, ce vedea un om deplin în Eminescu, unul pe piscurile cugetării omenești, a dat totuși culturii române doar pe cel mai mare poet al ei, păstrându-i lada cu manuscrise timp de aproape douăzeci de ani și nedăruind-o Academiei decât cu reținere (desigur, din teama de a nu umbri chipul poetului, cum i se va fi părut)? de ce, mai târziu, după ce au început să se scoată inedite din aceste manuscrise, în primul rând proza lui Eminescu sau poezii care, în unele cazuri, au părut o adevărată profanare a memoriei poetului, marele critic a tăcut? de ce, în cazul cel mai izbitor pentru noi astăzi și cel mai larg desfășurat al virtuților eminesciene de gândire, în speță în cazul confruntării poetului-gânditor cu paginile cele mai grele ale filozofiei, cu primul sfert al *Criticii rațiunii pure*, Maiorescu nu a intervenit defel ca să apere pe „regele cugetării omenești“ de imputările, abia reținute, pe care i le aducea propriul său și cel mai apropiat discipol, I.A. Rădulescu-Pogoneanu, ba a lăsat, cu tăcerea sa, să se creadă că acordă acoperire rezervelor și scuzelor, penibile pentru Eminescu, ce își dădeau liber curs? de ce, într-un cuvânt, Maiorescu *ne-a refuzat* imaginea omului deplin al culturii noastre și ne-a lăsat cu imaginea marelui bolnav și a geniului romantic, am zice a unui mare spirit mutilat, nu mai e de văzut acum.

Așa s-a întâmplat. Și totuși cititorul român a știut, mereu, că Eminescu este mai mult decât un

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i>	5
<i>Cuvânt înainte</i>	7
„O lume ca nelumea“ sau:	
lumea culturii și Eminescu	11
Un miracol al culturii românești	22
Un simplu caiet	26
Ce cuprind „Caietele lui Eminescu“	32
„Poesia junilor“	50
Margini și nemargini ale limbii	57
Despre geniu	62
„Un nou Eminescu apăru“	68
Caietele lui Eminescu și caietele lui Valéry	80
Caietele lui Leonardo	96
Despre natură în graiul românesc	110
Un uomo universale	115
Marginalii la un vers	132
Despre timp și treier	138
Cine poate privi fuiorul	144
Ne-am odihnit în Călinescu	150
Ce este un Archaeus	
după manuscrisul eminescian 2 268	155
Condiția omului sau Ilie Eminovici	161
Eminescu și neființa	167